

Molla Hüseyin Bateyî'nin Çalışmalarında Kur'ân'ın Kaynaklığı Üzerine*

Mehmet Nurullah AKTAŞ**

Özet

Şırnak'ın yetiştirdiği önemli ilim adamlarından Molla Hüseyin Bateyî, 1680-1760 yıllarında yaşamıştır. Medreselerde eğitimini tamamlayarak Hakkâri Meydan Medresesinde müderrislik yapmıştır. Bateyî, elimizde mevcut bulunan en eski Kürtçe Mevlid-i Şerifiyle nâm salmıştır. Münacaât ve naat içerikli şiirlerin yanı sıra aşk ve sevgi ile ilgili manzum eserler de kaleme almıştır. Bu makalede, Bateyî'nin gerek Mevlid-i Şerif'te gerekse diğer çalışmalarında Kur'ânî temalar ve Kur'ân'dan yaptığı iktibaslar ele alınmış; Kur'ân'a ve Ulûmu'l-Kur'ân'a olan vukûfiyeti, Kur'ân'da zikri geçen bir kısım meseleleri ele alış biçimi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bateyî, Tefsir, 'Ulûmu'l-Kur'ân, Mevlid, Kaside.

The Reflection of the Source of the Qur'an in Molla Hussein Bateyî's Works

Abstract

One of the most important scholars of Şırnak, Molla Hussein Bateyî lived between 1680 and 1760. Accomplishing his education, Hussein Bateyî served as a mudarris and taught at the Hakkari Meydan Madrasah. Bateyî is best known for his famous Birth Sharif the oldest Kurdish Written Mawlid Sharif available to us. In addition to supplication (munajat) and exaltation (naat) Bateyî has also written poems of love and affection. In this article, we have reviewed Bateyî's Mawlid Sharif, the reflection of Qur'an and quotes from Qur'an in his works. His proficiency of Qur'an, 'Ulumu'l-Qur'an and his dealing with issues mentioned in Qur'an are discussed.

Key Words: Bateyî, Tafseer, 'Ulûmu'l-Kur'ân, Mawlid, Qasida.

* Bu makale, 20-21 Eylül 2014 Beytuşşebap ve Molla Hüseyin Batevî konulu Uluslararası Sempozyumda sunulan Molla Hüseyin-i Bateyî'nin Eserlerinde Kur'ânî Temalar" adlı tebliğin bazı ilavelerle geliştirilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir A.B.D.
m.nurullahaktas@hotmail.com

Giriş

Melayê Bateyî olarak tanınan Molla Hüseyin Bateyî, 1680'de Şırnak ilinin Beytuşşebap ilçesine bağlı Batê köyünde dünyaya gelmiş ve 1760'da vefat etmiştir. İstisnai de olsa doğumu ve ölümü ile ilgili farklı görüşler dile getirilmiş,¹ Iraklı eski bakan Zeki Beg (ö. 1937), Bateyî'nin, 1417-1495 tarihleri arasında yaşadığını zikretmiştir.² Şırnak'ın yetiştirdiği önemli ilim adamlarından olan Molla Hüseyin Bateyî, Hakkâri ve Miks (Bahçesaray) medreselerinde eğitimini tamamlayarak 1700 yılında kurulan Hakkâri Meydan Medresesinde müderrislik yapmıştır.³ Melâyê Bateyî, hadis, tefsir, fıkıh, kelâm, belağat ve tarih ilimlerinde de kendisini yetiştirmiştir.⁴

Şark medreselerinde yetişen âlimler, genellikle eser kaleme almamış, sadece talebe yetiştirmekle meşgul olmuşlardır. Müderrisliğin yanında kitap yazan müderrislerden birisi de, ilk Kürtçe Mevlid-i Şerifin yazarı Bâteyî'dir. Bateyî, münacaât ve naat içerikli şiirlere ek olarak aşk ile ilgili manzum eserler de ortaya koymuştur. Bu medreselerde okuyup Kur'an-ı Kerim'i hatmeden talebeler, inanç esaslarının özetini teşkil eden Ahmed-i Xanê'ye ait Kürtçe yazılan *'Akida İmânê* adlı kitabı, ardından da Bateyî'nin *Mevlid'*ini okumaktadır.

Şark medreselerinde okutulan tüm dil ve din bilimleri kaynaklarının ve eserlerinin en önemli referans kaynağı hiç şüphesiz Kur'an âyetleridir.⁵ Klasik Kürt Edebiyatında önemli eserler veren Melâyê Cezerî (ö. 1050/1640) ve Ahmedê Xanê'nin (ö. 1119/1707) eserlerinde olduğu gibi Bateyî'nin çalışmalarında da bu özellik karşımıza çıkmaktadır. Bateyî bunu değişik vesilelerle bazen doğrudan

1 Sadını, M. Xalid, Mela Huseynê Bateyî, (İstanbul: Nûbihar Yayınları, 3. Baskı, 2013), s. 31; Jiyan, Rênas Melayê Bateyî, (Diyarbakır: Belkî Yayınları, 2013), s. 23-30.

2 Zeki Beg, Muhammed Emin, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, (İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2013), s. 310.

3 Sadını, *Bateyî*, s. 18.

4 Sadını, *Bateyî*, s. 32.

5 Çiçek, M.Halil, *Şark Medreselerinin Serencâmı*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2009), s. 74.

bazen de dolaylı olarak işlemiştir. Kısacası Bateyî'nin gerek Mevlid'inde gerekse diğer eserlerinde birincil kaynak Kur'an-ı Kerim'dir. Buradan hareketle çalışmamızda, Bateyî'nin gerek Mevlid'inde gerekse diğer çalışmalarında Kur'anî temalar ve Kur'ândan yaptığı iktibaslar ele alınmış; Kur'an'a ve Ulûmu'l-Kur'an'a olan vukûfiyeti tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bateyî'nin görüşlerini dört ana başlık altında değerlendirmek mümkündür. Bunlar, “*Kur'an'la İlgili Temel Bilgiler*”, “*Hz. Peygamber-Vahiy İlişkisi*”, “*‘Ulûmu’l-Kur'an*” ve “*Kur'ân'da Geçen Bir Kısım Meseleler*” olup alt başlıklarla detaylı biçimde ele alınacaktır.

1. Kur'an'la İlgili Temel Bilgiler

Molla Hüseyin Bateyî, İslam bilimlerinin ana kaynağını teşkil eden Kur'an-ı Kerim'le ilgili temel bilgileri, Mevlid başta olmak üzere şiirlerinde ve kasidelerinde zikretmiştir. Bu başlık altında Kur'an'ın isimleri, sûreleri, cüz sayısı ve cem'i ile ilgili temel bilgilere yere verilecektir.

1.1. Kur'an'ın İsimleri

Kur'an-ı Kerim'in “Kur'an” isminden başka Kitab, Furkân, Zikir, Tenzil gibi meşhur isimleri mevcuttur.⁶ Bir kısım müfessir ise, bunların sayısını elli beşe kadar çıkarmıştır.⁷ Zerkeşi de, Kâdi Şeyzelâden (ö. 494/1100) naklen Kur'an'ın ellibeş isminin bulunduğunu zikretmiştir.⁸

Bateyî, Mevlid'inin “Merhaba” bahsinde Kur'an'ın isimlerinden Furkân ismini zikretmiş ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Furkân olan Kur'an'ın sırlarına vâkıf olduğunu ifade ederek şöyle demiştir:

Merhaba ey sirrê Furqân merhaba
Merhaba ey derdê derman merhaba⁹

(*Merhaba ey Furkân'ın sırrı merhaba*
Merhaba ey dertlerin dermanı merhaba)

Bu beyitte geçen *furkân* kelimesi, *şukrân*, *buhtân* ve *kufrân* kelimeleri gibi masdar olup “hak ile batılı birbirinden ayıran” anlamına gelir.¹⁰

1.2. Sûre İsimleri

Sûre, en az üç âyetten oluşan Kur'an bölümleri¹¹ için kullanılan bir kavramdır.

6 Sâlih, Subhî, *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'an*, (Beyrût: Dâru'l-ilm li'l-melâyin, 1988), s. 20-21.

7 Suyûtî, Celâluddin Abdurrahmân, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'an*, (Beyrût: Dâr İbn Hazm, Birinci Tab', 1429/2008), s. 96.

8 Sâlih, *Mebâhis*, s. 21.

9 Sadinî, *Bateyî*, s. 197.

10 İbn 'Âşûr, Muhammed et-Tâhîr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, (Tûnus: Dâr Suhnûn, trs), X (26), s. 141.

11 Beydâvî, Nureddin Abdullah b. Ömer, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1434/2013), s. 54.

Önceleri sûre kelimesi, “Kur’ân” lafzı manasında kullanılmış olup vahyolunan küçük ve büyük her kısmına denilmekteydi.¹²

Kur’ân-ı Kerîm’de 114 sûre olup her sûrenin de bir veya birkaç ismi bulunmaktadır. Bateyî, “*Muhammed Seyyîde ‘Alem*” adlı naatında Hz. Peygamber’i (s.a.s.) methederken Osman Mushafı’na göre 36. sırada yer alan Yâsin Sûresinin ismini zikretmiş ve Hz. Peygamber’in (s.a.s.) bu sûrenin sahibi olduğunu şöyle ifade etmiştir:

Qureyşî bâ penahê dîn
Xudanê sûretê Yasîn
Şivanê kodekê nûrîn
Melek hatin di fermanê¹³

(Kureyş’ten idi dinin sığmağı idi
Yâsin sûresinin sahibi idi
Nurânî çocukların çobanı idi
Ferman ile melekler geldi)

“*El-Wefa Bê Wesl û Canan*” adlı şiirinde Fetih sûresinin ilk âyetini¹⁴ zikrederek bu sûrenin her daim kendileri için kurtuluş vesilesi olmasını temenni etmiştir. Malum olduğu üzere Fetih Sûresi nâzil olduğunda Hz. Peygamber (s.a.s.) sûre ile ilgili olarak “Geceleyin bana öyle bir sûre nâzil oldu ki bu, güneşin üzerinde doğduğu en hayırlı gün olmuştur.”¹⁵ şeklinde buyurmuştur. Bateyî, Hz. Peygamber’in hadiste geçen müjdesine işaret ederek Fetih sûresinin ehemmiyetini şöyle zikretmiştir:

Ma mededkarê me bit *İnnâ Fetehnâ* subh û dem¹⁶

(Sabah akşam yardımcımız olsun “*İnnâ Fetehnâ*”)

1.3. Kur’ân’ın Cüz Sayısı

Cüz kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’in yirmi sayfasına tekabül etmekte olup otuz bölümün her birisine denir. Tefsîr Usûlü kitaplarında Kur’ân-ı Kerîm’in sûre ve âyet sayısı ile ilgili bilgiler yer aldığı gibi kaç sayfa, hizip ve cüzden oluştuğu ile ilgili veriler de yer almıştır. Hatta bir kısım müfessir, Kur’ân’ın âyet, kelime ve harf sayısı ile ilgili istatistikî bilgiler de vermişlerdir.¹⁷ Molla Hüseyin Bateyî de, “*Ya İlahî Tu Kerîm î*” adlı münacâatında Kur’ân’ın otuz cüzden oluştuğunu şu şekilde ifade etmiştir:

12 Okiç, Tayyip, *Tefsîr ve Hadis Usulü’nün Bazı Meseleleri*, (İstanbul: Nûn Yay, 1995), s. 45.

13 Şadnî, Bateyî, s. 84.

14 اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا “Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik.” (Fetih 48/1).

15 İbn ‘Aşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, X (26), s. 141.

16 Sadnî, Bateyî, s.105.

17 Bkz. Suyûtî, *el-İtkân*, s. 122-133.

Tu bi navê xwe yî Rehman
Tu bi heq sih cuz'yê Qur'an
Bateyê jar tu bi xufran
Tu xeffarê xeta yî¹⁸

(Rahman olan ismin hakkı için
Kur'an'ın otuz cüz hakkı için
Bateyî perişan, onu başıyla
Sen hataları bağışlayansın)

Bateyî, yukarıdaki beyitte çaresizliğini Kur'an'ın otuz cüzüne yemin ederek ifade etmiş ve Allah'a olan yakarışını *Tu bi heq sih cuz'yê Qur'an* şeklinde dile getirmiştir.

1.4. Kur'an'ın Cem'i

Kur'an-ı Kerîm, nâzil olduğu andan itibaren Hz. Peygamber (s.a.s.) evvela O'nu ezberlemiş, ardından vahiy kâtiplerine yazdırmış, daha sonra da onlara yazdırdığı âyetleri okutmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.) bunun yanında değişik vesilelerle nâzil olan âyetleri sahabeye okumuş, bazen de onlardan Kur'an'ı bizzat dinlemiştir. Ramazan aylarında nâzil olan bütün âyetleri Hz. Cebrâil'den dinlemiş, ardından kendisi de O'na arz etmiştir. Son arzda ise bu mukabele, iki defa gerçekleşmiş ve vahiy kâtibi Zeyd b. Sâbit (r.a.) buna şahitlik etmiştir.¹⁹

Hicretin 12. yılında Yemâme savaşında yetmişe yakın Kur'an hâfızının şehit düşmesi, Hz. Ömer'in (r.a.) Halife Ebû Bekir'e (r.a.) Kur'an'ı cem' etme meselesini arz etmesine sebep olmuş ve sonunda ikna olmuştur. Hz. Ebû Bekir (r.a.), Zeyd b. Sâbit'i (r.a.) çağırarak oluşturduğu komisyonun başkanlığına atamış ve Kur'an'ı cem' etmesini emretmiştir. Zeyd b. Sâbit (r.a.), Medîne'de bulunan Mescid-i Nebevî'de başladığı çalışmalarına aralıksız devam etmiş ve hazırladığı çalışmayı Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) teslim etmiştir. Hz. Ebû Bekir (r.a.) de vefat etmeden evvel Hz. Ömer'e (r.a.) emanet etmiştir. Hz. Ömer (r.a.) de ölümünden bir müddet evvel Hz. Peygamberin hanımlarından, kızı Hz. Hafsa'ya (r.a.) teslim etmiştir.²⁰

Hz. Osman (r.a.) döneminde genişleyen İslam coğrafyasının değişik noktalarına yerleşen sahabenin, gittikleri yerlerde farklı kıraatları da beraberinde götürmesi sebebiyle Kur'an öğrenenler arasında ciddi ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Hz. Osman tekrar Zeyd b. Sâbit'i (r.a.) çağırarak Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde yazılan nüshayı esas almasını emretmiştir. O da Hz. Hafsa'da (r.a.) bulu-

18 Sadî, *Bateyî*, s. 55.

19 Suyûtî, *el-İtkân*, s. 79; Draz, Muhammed Abdullah, *Kur'ân'a Giriş*, çev: Salih Akdemir, (Ankara: Kitâbiyât, 2000), s. 32.

20 Suyûtî, *el-İtkân*, s. 110; Draz, *Kur'ân'a Giriş*, s. 33.

nan nüshayı istemiş ve istinsah çalışmasını başlatmıştır. İstinsah edilen Mushaflar İslam coğrafyasının önemli merkezlerine gönderilmiştir.²¹

Bateyî, Hz. Osman (r.a.) dönemindeki Kur'an cem'i ile ilgili çalışmalara "Kân Me'dena Sıdq û Sefa" adlı kasidesinde şöyle zikretmiştir:

Kânê emîrunel zemân
Kân câmi'ê cümle Qurân
Kânê 'Usman binî 'Efân
Kânê Muhammed Mustefâ²²

(Hani Nerde Zamanın emiri
Hani Nerde Kuranın Cami'i
Hani Nerde Osman Bin Affan
Hani Nerde Muhammed Mustafa)

Yukarıdaki dörtlükte Bateyî, Hz. Peygamber'e olan hasretini dile getirirken sahabe neslinden olan ve Kur'an'ı cem' eden Hz. Osman'a olan muhabbetini, saha-benin fedakârlıklarını dillendirmiştir.

2. Hz. Peygamber-Vahiy İlişkisi

Bateyî'nin gerek mevlidinde gerekse yazdığı şiirlerde ele aldığı meselelerden birisi de Hz. Peygamber-vahiy ilişkisidir. Bu başlık altında Bateyî'nin, Cebrâil, vahiy ve Hz. Peygamber'in Kur'an esrarına olan vukûfiyeti zikredilmiştir.

2.1. Hz. Peygamber ve Cebrâil

Kur'an-ı Kerim, kendisinin vahiy kaynaklı olduğunu²³ Hz. Peygamber'in (s.a.s.) de doğru yoldan sapmadan²⁴ bunu tebliğ ettiğini beyan etmiştir. Kur'an, vahiy meleği Cebrâil'in, birkaç defa aslı suretiyle Hz. Peygamber'e (s.a.s.) görüldüğünü şöyle bildirmiştir:

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ "Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı."²⁵

Bateyî, Necm sûresinde geçen yukarıdaki âyeti iktibas ederek Mevlid'inin sonunda Hz. Peygamber'e (s.a.s.) hitaben şöyle demiştir:

Ehmeda çavê te mâ zâğel besar
Yek îşarata te inşeqqel qamer²⁶

(Ey Ahmed! Senin gözün kaymadı
Tek işaretinle kamer ikiye yarıldı)

21 Zerkânî, Muhammed Abdulazim, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an*, (Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, yy 1412/1991), I, 239-250.

22 Sadnî, *Bateyî*, s. 135.

23 Necm 53/3-4.

24 Necm 53/2.

25 Necm 53/17.

26 Sadnî, *Bateyî*, s. 224.

2.2. Hz. Peygamber ve Vahiy

Kur'an-ı Kerîm, Cebrâil vasıtasıyla Hz. Peygamber'e (s.a.s.) vahyedilen, nâzil olduğu andan itibaren ezberlenen ve satırlara geçirilen bir kitaptır. Vahyin ilk dönemlerinde Hz. Peygamber (s.a.s.), Kur'an dışında herhangi bir şey yazılmamasını, yazılmış olanların da imha edilmesini emretmişlerdir.²⁷ Bateyî, "Hilo Rabe Ebu'l-Qasım" adlı kasidesinde peygamberlerin imamı sıfatıyla Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Kur'an'ı muhafaza ettiğini ve bu konuda ümmete rehberlik ettiğini şöyle ifade etmektedir:

İmamê enbiyani tu
Li Qur'anê xudanî tu
Pez in em xweş şivanî tu
Şivanê ümmetê yekser²⁸

(Enbiyaların imamısın sen
Kur'an'a sahip çıkansın sen
Biz sürü ne hoş çobansın sen
Tüm ümmetin çobansın sen)

Bateyî, Mevlid-i Şerifinde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) dünyaya gelişini anlatırken O'nun Kur'an-ı Kerîm'in sahibi olduğunu vurgulamış ve şöyle demiştir:

Hat xudanê seyf û Qur'ana mûbîn²⁹

(Geldi kılıç ve Kur'an-i mübin sahibi)

Ayrıca Molla Hüseyin Bateyî, Mevlid'inde Allah'a hamd ü senâ ettikten sonra Yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerîm'i Müslümanlara miras olarak bahsettiğini şöyle ifade etmiştir:

Ew Xwedayê malikê mulkê 'ezîm
Daye me mirasa Qur'ana kerîm³⁰

(Mülk-i 'azîmin mâliki ve sahibidir o
Kur'an-ı Kerim mirasını bize veren o)

Yine Bateyî, "Muhemmed Seyyide 'Alem" adlı kasidede "vahiy" ve "furkan" kavramlarını ele alarak Kur'an'ın Hz. Muhammed'e (s.a.s.) vahyedildiğine işaret etmişlerdir:

Muhemmed seyyidê 'alem
Şefî'e roja mîzanê
Xwedanê wehy û Furqanê³¹

27 Salih, *Mebâhis*, s. 33.

28 Sadî, *Bateyî*, s. 90.

29 Sadî, *Bateyî*, s. 181.

30 Sadî, *Bateyî*, s. 167.

31 Sadî, *Bateyî*, s. 83.

(Muhammed âlemlerin efendisi
Mizan günü şefaathı
Vahiy ve Furkanın sahibi)

Bateyî, “Kân Međena Sıdq û Sefa” adlı naatta ise “vahiy” ve “furkan” kavramlarını ele almış, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) bunlarla ilişkisinin ele alındığı döneme olan hasretini şöyle dile getirmiştir:

Bi wehy û xwandin lamekân
Te’lim di furqanê heman
Bê herf û elfaz û ziman
Kanê Muhammed Mustefa³²

(Mekânsız vahiy ve okuma ile
Furkanda talim unsurları ile
Harf, lafız ve dil (unsurları) olmaksızın
Muhammed Mustafa nerede)

Bateyî, aynı kasidede “vahiy” ve “tenzîl” kavramlarını da zikretmiştir:
Xudanê wehy û tenzîlê³³

(Vahiy ve tenzilin sahibi)

Bu beyitte geçen *tenzîl* kelimesi, “tef’îl” vezninde olup “Kur’ân’ın peyderpey inmesi”³⁴ manasına gelmektedir.

2.3. Hz. Peygamber ve Kur’ân Sırları

Kendisine nâzil olan Kur’ân’ı sahabeye aktaran Hz. Peygamber (s.a.s.), Allah’ın muradını kastederek aktarmış, gerekli açıklamalar yapmıştır. Bateyî, Mevlid’inin “Merhaba” bahsinde Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Kur’ân’ın esrarına olan vukûfiyetini dolayısıyla onun müfessiri olduğunu ve onu beyân ettiğini şöyle ifade etmiştir:

Merhaba ey sirrê Furqân merhaba
Merhaba ey derdê derman merhaba³⁵

(Merhaba ey Furkânın sırrı merhaba
Merhaba ey dertlerin dermanı merhaba)

3. ‘Ulûmu’l-Kur’ân

Kur’ân İlimleri manasına gelen ‘Ulûmu’l-Kur’ân’, Kur’ân’ın anlaşılmasına yardımcı olan ilimleri ifade eder. Bateyî, Aksâmu’l-Kur’ân, Hurûf-i mukataa, Kısasu’l-Kur’ân, Sebeb-i nüzûl ve Nesh gibi ilimleri değişik vesilelerle ele almıştır. Bunları maddeler halinde şu şekilde sıralamak mümkündür:

32 Sadmî, *Bateyî*, s. 135.

33 Sadmî, *Bateyî*, s. 83.

34 İsfehâni, Râğib, *el-Mufredât fi ğaribi’l-Kur’ân*, thk: Muhammed Seyyid Keylâni, (Beyrût: Dâru’l-Ma’rifê, trs), s. 389.

35 Sadmî, *Bateyî*, s. 197.

3.1. Aksâmu'l-Kur'ân

“Aksâm”, “kasem” kelimesinin cem'i olup “yeminler” manasına gelmektedir. “Aksâmu'l-Kurân” terkihi ise, Kur'ân'da geçen yeminleri ele alan ilim dalıdır. Kur'ân'da yemin, on beş sûrenin başında muhatabın dikkatini celbetmek için gelmiştir.³⁶ Bateyî de, sûre başlarındaki yeminleri çalışmalarında zikretmiştir. Meselâ Bateyî, Mevlid'inin son kısmında “Duhâ” sûresinin ilk âyetinde geçen kasemi zikretmiş ve şöyle demiştir:

Ateşê Mûsa çi bû? Ruxsarê tu
Weddûha nûra dilê hişyarê tu³⁷

(Musa'nın ateşi neydi?

Vedduhâ yüreğin nuru)

Yukarıdaki beyitte geçen “Wedduhâ” ifadesi Mekkî bir sûre olan Duhâ sûresinde şöyle geçmektedir:

وَالضُّحَىٰ ﴿١﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ﴿٢﴾ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ﴿٣﴾

“Kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye yemin ederim ki Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı.”³⁸

Benzer şekilde Bateyî, Leyl sûresiyle ilgili olarak Mevlid'inde şöyle demektedir:

Herdu âlem çi? Siha iqbalê tu
Sûndê welley bi zulf û xalê tu.³⁹

(Her iki âlem nedir? Sen gelecekteki gölgesin

Sen zülûf ve ben ile “We'l-Leyl” yeminisin)

Bateyî yukarıdaki beyitte Mekkî bir sûre olan Leyl sûresinin başında geçen “ve'l-leyl” kasemini iktibas ederek zikretmiş ve doğrudan atıfta bulunmuştur. Bu âyet, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle gelmektedir:

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ ﴿١﴾ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ ﴿٢﴾ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ﴿٣﴾ إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ ﴿٤﴾

“(Karanlığı ile etraftı) bürüyüp örttüğü zaman geceye, açılıp ağardığı vakit gündüze, erkeği ve dişiği yaratana yemin ederim ki işleriniz başka başkadır.”⁴⁰

Bateyî “Qısmet Jı Dîwana Ezel” adlı şiirinde ise Kur'ân'daki “âyetler”e ve “kasem harfleri”ne yemin etmiş ve şöyle demiştir:

Sundê dixwûm ez vê demê
B'âyât û herfêt qesemê⁴¹

36 Okıç, *Tefsir ve Hadis Usûlünün Bazı Meseleleri*, s. 120-121.

37 Sadîmî, *Bateyî*, s. 224.

38 Duhâ 93/1.

39 Sadîmî, *Bateyî*, s. 224.

40 Leyl 92/1.

41 Sadîmî, *Bateyî*, s. 111.

(*Yemin olsun ki o ana*

Âyetler ve kasem hafleri ile)

Bateyî'nin yukarıdaki şiirde kasem harfleriyle yemin etmeyi tercih etmesi, meseleye ayrı bir vurgu katmasını sağlamış, edebî yönünü de ortaya koymuştur.

3.2. Hurûf-i Mukattaa

Bazı sûrelerin başında bir veya birkaç harften oluşan ve Arap Dili'nde muayyen bir manada kullanılmayan harf veya harflere hurûf-i mukattaa denir.⁴² Kur'an-ı Kerim'de 29 sûrenin başındaki bu harflerin hangi manaya geldiği konusunda farklı yorumlar yapılmıştır.⁴³

Bateyî, hurûf-i mukattaa olarak ifade edilen yedi "hâ-mîm" in sırrı ile Allah'a yalvarmış ve "*La havle La Quwwete*" adlı kasidede şöyle demiştir:

Ya Rebbî zatê ehed
Bi pâkiya Muhammed
Bi fedl û husnê bê hed
Bi sirrê heft Hâ Mîm⁴⁴

(*Yâ Rabbî! Zat-ı Ehed
Muhammed'in pâk hâliyle
Sınırsız güzellik ve iyilik ile
"Hâ Mîm" in yedi sırrı ile*)

Yukarıdaki dörtlüğün devamında yine "hâ" ve "mîm"lerin sırrına işaret ederek hurûf-i mukattaa konusunu ele almıştır.

Bi sirra Hê û Mîman
Bi pâkiya kerîman⁴⁵

(*"Hâ ve Mîm"lerin sırrı ile
Kerim olanların pâk hâliyle*)

Bateyî'nin bahsettiği yedi hâ-mîm sûresi, Mü'min (حَم), Fussilet (حَم), Şûrâ (حَم عَسَق), Zuhruf (حَم), Duhân (حَم), Câsiye (حَم) ve Ahkâf (حَم) sûreleridir. "Hâ-mîm" ile başlayan bu sûrelerin tamamı Mekki sûrelerdir. Bu arada Hâ-mîm kelimesi ile başlayan yedi sûrenin Osman Mushaf'ındaki tertibi, nüzûl tertibi gibidir.⁴⁶

3.3. Kısasu'l-Kur'an

Kur'anî ilimlerden birisi de geçmiş milletler, peygamberler ve bazı önemli

42 Albayrak, Hâlis, *Tefsîr Usûlü*, (İstanbul: Şûle Yayınları, 2011)s. 160-16; Çetin, Abdurrahman, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*, (İstanbul: Dergâh Yay, 2. baskı, 2012), s.233.

43 Salih, *Mebâhis*, s. 234-246.

44 Sadmî, *Bateyî*, s. 77.

45 Sadmî, *Bateyî*, s. 77.

46 İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, IX, 24/76.

tarihî olayları anlatan Kur'ân kıssalarıdır.⁴⁷ Bu kıssalarla iman esaslarını ispat edip açıklamak, başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün Müslümanlara teselli verip gönüllerini hoşnut kılmak, her devirde peygamberlerin ve tebliğ ettikleri dinlerin birliğini açıklamak, insanoğlunu şeytana karşı uyarmak gibi gayeler güdülmüştür.⁴⁸

Bâteyî, Kur'ân'da zikri geçen peygamberlerden Hz. Süleymân (a.s.),⁴⁹ Hz. Dâvûd (a.s.),⁵⁰ Hz. Yûsuf (a.s.),⁵¹ Hz. Yakûb (a.s.)⁵² ve Hz. İsâ'yı (a.s.)⁵³ değişik vesilelerle zikretmiştir. Meselâ “*el-Wefa bê Wesl û Canan*” adlı kasidesinde Hz. Yakûb (a.s.) ile Hz. Yûsuf'tan (a.s.) bahsederken şöyle demektedir:

Şubhî Ye'qûbî ji 'işqa Yûsufê gulpîrehan
Mûnisê derd û xeman im sakine beytul hezen
Tarûmar im întizar im şehsûwara min nehat⁵⁴

(Gül gömlekleli Yusuf'un aşkından Yakub gibi
Gam ve kederlerle yoldaş olmuşum, hüzüün kapısı yanımda duruyor
Karmakarışık bekliyorum, benim o ata çok iyi binesim gelmedi)

Benzer şekilde “*Heqqa Tu Padîşah î*” adlı münacaatında tevhid inancına karşı mücadele eden, mal ve makamları ile kibirlenen Nemrûd ve Karun'dan bahsetmiş ve şöyle demiştir:

Karê Nemrûdî dîn e
Genca Qarûnî daket⁵⁵

(Nemrud'un işi alçaklıktır
Karun'un hazinesi çöktü)

Bateyî, “*Ey Ne'tê Tu Ez 'Erşî Heta Ferşî Şehîra*” adlı naatında ise Kur'ân'ın nüzûlüne ev sahipliği yapan, İslam toplumunun oluşmasına beşiklik eden Medine şehrini şöyle tavsif etmiştir:

Fexra melekan padişahê tex tê Medîne⁵⁶

(Medine tahtının padişahıdır, meleklerin iftihar mekânı)

3.4. Esbâb-i Nüzûl

Bateyî'nin ele aldığı Kur'ân ilimlerinden birisi de nüzul sebebidir. Sebeb-i nüzûl, bir âyetin veya sûrenin herhangi bir olay veya meseleyi açıklamak veya so-

47 Şengül, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, (İzmir: Işık Yayınları, 1994), s. 26.

48 Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, s. 281-312 arası.

49 Sadmî, *Bateyî*, s. 67.

50 Sadmî, *Bateyî*, s. 73.

51 Sadmî, *Bateyî*, s. 80, 96.

52 Sadmî, *Bateyî*, s. 105.

53 Sadmî, *Bateyî*, s. 72.

54 Sadmî, *Bateyî*, s. 105.

55 Sadmî, *Bateyî*, s. 63.

56 Sadmî, *Bateyî*, s. 80.

rulan soruya cevap vermek üzere nâzil olması manasına gelir. Müfessirin esbâb-i nüzûl mevzusuna bigâne kalması mümkün görülmemiştir.⁵⁷

Bateyî, Cebrâil'in Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sinisini ikiye ayırdığı ile ilgili meselenin (şekku's-sadr) İnşirâh sûresi⁵⁸ ile vuzûhata kavuştuğunu şöyle zikretmiştir:

Melek hatin bi te'cîli
Du şeq kir sine Cibrîlî
Elem neşreh tê tenzîlî
Dikit tewzîh û tibyanê⁵⁹

(Melekler ertelenmiş olarak geldiler
Cebrail göğsü ikiye ayırdı
“Elem neşreh” ayeti iniyor
Dağıtılıp beyan ediliyor)

Bateyî, bu dörtlük ile İnşirah sûresinin nüzûlü ile şekku's-sadr hâdisenin vuzuhata kavuştuğunu ifade etmiş, Kur'an'ın bu meseleyi “tevhîh” ve “tebyîn” ettiğini belirtmiştir.

3.5. Nâsîh-Mensûh

“Nesh” meselesi, Tefsir ve Fıkıh Usûlü açısından önemli bir mevzu olup üzerinde yoğun tartışmaların yaşanmış ve bu alanda müstakil eserler yazılmıştır. Nesh, “şer'i bir hükmün daha sonra nâzil olan şer'i bir hükümlerle ortadan kaldırılması”⁶⁰ şeklinde tarif edilmiştir.

Bateyî, *Muhammed Seyyîde 'Alem*” adlı naatında şöyle demektedir:

Bi hukmê seyyîde mursel
Nebiyê axir û ewwel
Betal kir dîn ha mücmel
Bi ayat û bi Qur'anê⁶¹

(Gönderilmiş önderin hükmü ile
Önce ve sonranın Nebisi
Mücmel Dinleri iptal etti kısaca)
Ayet ve Kuran ile)

Benzer şekilde Bateyî, Mevlid'inde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) gelişiyile evvelki şeriatların neshedildiğini belirtmiştir.

57 İbn 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I, 46-47.

58 “1. Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi? 2. Belini büken yükünü senden alıp atmadık mı? 4. Senin şânını ve ününü yüceltmedik mi? 5, 6. Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır. 7, 8. Boş kaldın mı hemen (başka) işe koyul ve yalnız Rabbine yönel.” (İnşirah Sûresi 94/1-8).

59 Sadmî, *Bateyî*, s. 84.

60 Zeydan, Abdulkerim, *el-Medhal li dirâseti'ş-Şeriatî'l-İslâmiyye*, (Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 1423/ 2002), s. 95.

61 Sadmî, *Bateyî*, s. 83.

Wextê rabit Ehmedê ‘alî ‘elem
Nasixê Tevrat û İncil û senem⁶²

(Âlemlerin Yücesi Ahmed’in Gelme Vaktidir
O Tevrat, İncil ve Putları neshedendir.)

3.6. Secde Âyetleri

Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’a secde etmeyi teşvik eden, secde edenleri öven ve secde etmeyenleri kınayan birçok âyet bulunmaktadır.⁶³ Bu âyetlerden birisi de Alak sûresinin sonunda yer alan

كَلَّا لَا تُطَعُّهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ

“Hayır! Ona uyma! Allah’a secde et ve (yalnızca O’na) yaklaş!”⁶⁴ âyetidir.

Bateyî, *La Hewle La Quwwete* adlı kasidede Allah’tan bağışlanma dilerken sabah ve akşam ezanına, ‘Alak sûresinin sonundaki “veqterib” ile biten secde âyetine yemin ederek şöyle demiştir:

Bi bangê subh û mexrib
Bi sucdeya weqterib
Bi lewh û ‘erşê ‘ezîm⁶⁵

(Sabah ve akşam ezanıyla
Secdedeki “weqterib” âyetiyle
‘Arş-‘azîm ve lewh ile)

4. Kur’an’da Geçen Bir Kısım Meseleler

Bateyî çalışmalarında Kur’an’da zikredilen bir kısım meseleleri de başarılı bir şekilde işlemiştir. Bu mevzuları maddeler halinde şu şekilde ele almak mümkündür:

4.1. Esmâ’l-Hüsnâ

Esmâ-i hüsnâ terkibi, ismin çoğulu olan “*esmâ*” lafzı ile “güzel”, “en güzel” anlamına gelen “*hüsnâ*” kelimelerinden oluşur. *Esmâ-i hüsnâ* ifadesi, naslarda Allah’a nispet edilen ve daha çok doksan dokuz isimden oluşan isimleri içerir.⁶⁶

Melâyî Bateyî, şiirlerinde Kur’an’da geçen Esmâ-i hüsnâdan bazılarını zikretmiş, bunları özellikle de “*Ya İlahî tu Kerîm î*” ve “*Subhan Jı Mirê Qadirî*” adlı naatlarında ele almıştır.

Bateyî, naatlarında günahlarının bağışlanmasını Rahmân olan Allah’tan di-

62 Sadîni, *Bateyî*, s. 181.

63 Çetin, Abdurrahman, “Tilavet Secdesi”, *DİA*, XLI, 157.

64 Alak 96/19.

65 Sadîni, *Bateyî*, s.77.

66 Topaloğlu, Bekir, “Esmâ-i Hüsnâ”, *DİA*, XV, 404.

lerken dua etme âdâbı, şan ve şöhretin dua etmeye mani olmaması durumu vb. hususlar üzerinde durmuştur. Bu çerçevede Allah'ın *kerîm*, *ğafûr*, *ğeffâr*, *âzîm*, *kadîm*, *samed*, *hayy*, *mecîd*, *ehad*, *ferd*, *hamîd*, *kerem*, *rahîm* ve *emîn* gibi isim ve sıfatlarını ele almıştır.⁶⁷

Bateyî, “*Ya İlahî Tu Kerîm î*” adlı şiirinde şöyle demektedir:

Yâ ilahî tu kerîm î
Tu ğefûr î tu êzîm î
Ji ezel da tu qedîm î
Melikê seqfê sema yî⁶⁸

(Yâ İlahi! Sen kerimsin
Hem ğafûr hem de azîmsin
Ezelden beri kadımsın
Gökyüzü katmanlarının sahibisin)

Bateyî, bu beyitte Yüce Allah'ın, “*ilâh*”, “*kerîm*”, “*ğefûr*”, “*azîm*”, “*kadîm*” ve “*melik*” isim ve sıfatlarını zikretmiştir. Başka bir beyitte ise Esmâ-i hüsnâdan “*samed*”, “*hey*”, “*mecîd*”, “*ehad*”, “*ferd*”, “*hemîd*” isimlerini şu şekilde ele almıştır:

Samed û 'heyî û mecîd î
Qurbetê “heblu'l-verîd” î
E'hed û ferd û 'hemîd î
Layîqê hemd û senây î⁶⁹

(Hem Samed hem Hayy hem de Mecîdsin
Şahdamarından da yakınsın
Hem Ehad hem Ferd hem de Hamîdsin
Hamd ve senaya layıksın)

Benzer şekilde “*Heqqa tu Padîşah î*” adlı naatta Esmâ-i hüsnâ isimlerini “*kahhâr*”, “*allâm*”, “*kayyûm*” gibi mübalağa sıgalarla zikretmiştir. Meselâ bir beyitte şöyle demektedir:

Semî' î û besîr î
Qehharê la yezal î
Ellameyê qedîr î
Te'âlâ şe'nê 'alî⁷⁰

(Semi' olansın hem de Basîr
Kahhârsın yok olmazsın
Allâm olansın hem de Kadîrsin
Yüce olanın şanı ne yücedir)

67 Sadnî, *Bateyî*, s. 53-55.

68 Sadnî, *Bateyî*, s. 53.

69 Sadnî, *Bateyî*, s. 53.

70 Sadnî, *Bateyî*, s. 56.

Bateyî, “*Ya İlahî Tu Kerîm î*” adlı münacaatında Mü'min sûresinin 16. âyetindeki⁷¹ “*hükümrânlık kimindir*” manasına gelen “*limeni'l-mülk*” lafzını iktibas etmiş ve şöyle demiştir:

“*Limeni'l mülkû*” dibejî
Hâkimê şah û geda yî⁷²

(*Mülk kimindir? dersin
Sen Hâkimisin sultan ve çocukların*)

Bateyî, “*Subhan Jı Mirê Qadırî*” adlı münacâatında ise Allah'ın güzel isimlerini şöyle dile getirmektedir:

Zatê qadîm û pakî ye
Heyy û Elîm û Hadî ye
Navek 'ezîm û 'âlî ye⁷³

(*Zatı, Kadim ve Paktır
Heyy, Alîm ve Hâdî olandır
İsmi Yüce ve Büyüktür*)

Haşa hebin 'uzw û cesed
Tehwilê imkanê xired
We lem yekün kufwen ehed
Zatê qedim her dê hebi⁷⁴

(*Haşa varsa organ ile cesed
Değişimine İmkân Yok Elbet
“Ve hiçbir şey asla ona denk olmamıştır”
Kadim olan zatı hep olacaktır.*)

Bateyî, Mevlidinde de Esmâ-i hüsnâyî şöyle zikretmiştir:

Ya kerîmü ya ilahel 'alemîn
Ya rehîmü ya 'ezîmü ya metîn⁷⁵

(*Ey kerîm olan! Ey ilâhe'l-âlemin!
Ey Rahim olan! Ey azîm ve metin olan!*)

4.2. Müslümanların En Hayırlı Ümmet Oluşu

Son ilâhî mesaj Kur'an, Müslümanların beşeriyetin en hayırlı ümmeti olduklarını şöyle beyân etmiştir.

71 *يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ لَا يَخْفَىٰ عَلَىٰ إِلَهِهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ ۗ لَئِنِ الْمَلِكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ* “O gün onlar (kabirlerinden) meydana çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. Bugün hükümrânlık kimindir? Kahrî olan tek Allah'ındır.” (Mü'min 41/16).

72 Sadî, *Bateyî*, s. 54.

73 Sadî, *Bateyî*, s. 65.

74 Sadî, *Bateyî*, s. 65.

75 Sadî, *Bateyî*, s. 225.

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

“Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız.”⁷⁶

Yukarıdaki âyetle ilgili gelen bir kısım rivâyetlere bakıldığında “en hayırlı ümmet” ifadesinden sahabenin hususiyetle Mekke'den Medine'ye hicret edenlerin kastedildiği ifade edilmişse de diğer rivâyetlerde “iyiliği emreder, kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız” şartlarını yerine getirmek kaydıyla bütün Müslümanları kuşatmış olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁷ Bununla birlikte âlimler, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) ümmetinin, diğer bütün ümmetlerden daha faziletli olduğu, sahabenin de onların en faziletli nesli olduğu hususunda icmâ etmişlerdir.⁷⁸

Bateyî, Mevlid'inin başlangıç kısmında Allah'a hamd ü senâ ettikten sonra Yüce Allah'ın Müslümanları en hayırlı ümmet kıldığını şöyle dile getirmiştir:

Em kırîne ummeta xeyru'l- beşer
Tabi'è wi muqtedayè namiwer⁷⁹

(Bizi beşerin en hayırlı ümmeti kıldı
Uyulması gereken o ünlü zata tabi kıldı)

4.3. İslam Dinin Kâmil Din Oluşu

“Oku! Rabbinin adıyla oku!”⁸⁰ emriyle peyderpey nâzil olmaya başlayan vahiy, “Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım.”⁸¹ âyetiyle sona ermiş ve İslâm dini, kemâle ermiştir.⁸² Allah'ın bir nimeti olarak hak, batıla galip gelmiş; Mekke, müşriklerden temizlenmiştir.⁸³

Bateyî, Mevlidinde bu konuyu şöyle aktarmıştır:

Dînê me kir kâmil ü nîmet tamam
Ye'nî da me Ehmed ü dar-us selam⁸⁴

(Dinimizi kemâle erdirdi ve nimetini tamamladı
Yani bahşetti bize Ahmed ve Dâru's-Selâmı)

4.4. Sırat-ı Mustakîm

“Sırat-ı müstakîm” ifadesi, “dosdoğru yol” demektir. Bu kavram, Ali b. Ebi Talib'e göre Kur'an; Câbir'e göre ise İslam manasına gelmektedir.⁸⁵

76 Âl-i İmrân 3/110.

77 Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Ta'vîli Âyi'l-Kur'an*, (Lübnan: Dâr İbn Hazm, 2002), III, 4/57-58.

78 el-Mazharî, Muhammed Senâullah el-'Usmâni el-Hanefî, *Tefsîru'l-Mazharî*, (Lâhur: Mektebetu Reşîdiyye), I, 531.

79 Sadîni, Bateyî, s. 167.

80 'Alak 96/1.

81 Mâide 5/3.

82 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 6/103.

83 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 6/105.

84 Sadîni, Bateyî, s. 167.

85 İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdulhak b. Ğalib el-Endulusî, *el-Muharreru'l-Vecîz*, (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Baskı, 1428/2007), I/ 74.

“Sırat-ı müstakîm” terkibi, Kur’ân-ı Kerîm’de başta Fâtiha sûresi olmak üzere otuz üç (33) defa gelmiştir. Bateyî, Fâtihâ sûresinde geçen اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ cümlesini iktibas ederek şöyle zikretmiştir:

Hêvîdar in em ji te Şahê Kerîm
İhdina ya Rab sırate'l-musteqîm⁸⁶

(Ey Kerîm Şah! Senden ummuyoruz
Yâ Rab! Bizi sırat-ı müstakim üzere sabit kıl)

Bateyî yukarıdaki beyitte kerim olan Allah’a yalvararak sırat-ı müstakimden ayırmamasını dilemiştir.

4.5. İsrâ ve Mi’râc

İsrâ, Hz. Peygamber’in Mekke’deki Mescid-i Haram’dan Kudüs’teki Mescid-i Aksâ’ya yapmış olduğu olağanüstü gece yürüyüşüdür.⁸⁷ İsrâ hadisesi, Mekke’de Hicretten bir yıl evvel vuku bulmuştur.⁸⁸ Yüce Allah Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle bu-
yurmaktadır:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا

“Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm’dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir.”⁸⁹

Bateyî, “Muhammed Seyyîde ‘Alem” isimli kasidesinde Hz. Peygamber’in (s.a.s.) yukarıdaki âyette zikredilen İsrâ hadisesini şöyle ifade etmiştir:

Ke subhanellezî esra
Ji Qudsê çûye dîwanê⁹⁰

(Subhanellezî esra (âyeti) gibi
Kudüs’ten Allah’ın divanına çıkmıştı.)

Mi’râc ise, “Hz. Peygamber’in Mescid-i Aksâ’dan Allah katına yapmış olduğu olağanüstü yürüyüş”⁹¹ anlamına gelir. Bateyî, “Muhammed Sahîbê Tacê” adlı naatta Mi’râc hadisesini şöyle anlatmıştır:

Xuda perde hilanî bû
Hebîb du caran ew dî bû
Lê heqîqet nezanîbû
Munezzeh jî cism û canî⁹²

86 Sadîni, *Bateyî*, s. 168.

87 Karaman, Hayrettin, Çağrıçı, Mustafa, Dönmez, İbrahim Kâfi, Gümüş, Sadrettin, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Ankara: DİB Yayınları, 2007), III, 457.

88 İbn Kesîr, Ebu’l-Fidâ İsmâil, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, thk: Mustafa Abdulvâhid, (Beyrût: Dâru’l-Ma’rifte, 1403/1983), II/93.

89 İsrâ 17/1.

90 Sadîni, *Bateyî*, s. 87.

91 Karaman, *Kur’ân Yolu*, III, 457.

92 Sadîni, *Bateyî*, s. 94.

(Allah perdeyi kaldırmıştı
Sevgili onu iki defa görmüştü
Fakat hakikati bilmiyordu
Ki o can ve cisimden münezzehtir)

4.6. Allah'ın İnâyeti

Hz. Peygamber (s.a.s.), Mekke'den Medine'ye hicret ettikten iki yıl sonra Müslümanlarla Mekke şirk toplumu arasında Bedir Savaşı vuku bulmuştur. Bedir Savaşı, Kur'an'da Furkan Günü⁹³ yani hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün olarak nitelenmiştir. Kur'an-ı Kerim'de, Yüce Allah'ın Müslümanlara olan inayeti ve yardımı değişik vesilelerle aktarılmıştır.⁹⁴ Meselâ bir âyette Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ

“(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü onları; attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı (onu).”⁹⁵

Bateyî, Mevlid’inde yukarıdaki âyetten iktibasta bulunmuş ve şöyle demiştir:

Ma rameyte iz remeyte gûşidar

Destê wî deste Xweda der kar û bar⁹⁶

(Ey dinleyici!“Attığında sen atmadın, onu Allah attı”

İş güçte onun eli, Allah'ın elidir)

4.7. Hz. Âdem İle Havva

Kur'an-ı Kerim'de zikri geçen meselelerden birisi, Hz. Âdem (a.s.) ile Havva'nın cennetten çıkma hadisesidir. Bâteyî, Bakara sûresinin 38. âyetindeki

فَلْنَا اهْبَطُوا مِنْهَا جَمِيعًا “Dedik ki: Hepiniz cennetten inin!”⁹⁷ emrini esas alarak bu konuyu ele almış ve Mevlid’inin sonunda şöyle zikretmiştir:

İhbitû minha cemî'en hate emr

Âdema dê bête ve lakin bi sabr⁹⁸

(“Birbirinize düşman olarak inin” ayeti emredildi

Ey Âdem haydi hep beraber inin ama sabırla)

Hz. Âdem (a.s.) ile Havva, yeryüzüne indikten sonra hatalarının farkına varmışlardır. Kur'an-ı Kerim, onların Allah'a olan yakarışlarını ve mahcubiyetlerini şöyle dile getirmiştir:

93 Enfâl 8/41.

94 Meselâ bkz. Enfâl 8/9-12, 26, 30, 42-44.

95 Enfâl 8/17.

96 Sadmî, *Bateyî*, s.169.

97 Bakara 2/38.

98 Sadmî, *Bateyî*, s.178.

قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَعْفُرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“(Âdem ile eşi) dediler ki: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.”⁹⁹

Molla Hüseyin Bateyî, Mevlid’inde yukarıdaki âyetlerde zikredilen Hz. Âdem ile Havva’nın çaresizliğini şöyle aktarmıştır:

Pir girî û xweş girî bê hed gelek
Newheyê îna zelemna çû felek¹⁰⁰

(Sınırsızca, hadsiz hesapsız ve çokça ağladı
“Şüphesiz biz kendimize zulmettik” haykırışı göğe çıktı)

4.8. Hz. Peygamber’in Âlemlere Rahmet Olarak Gönderilişi

Kur’ân-ı Kerim’in ana konularından birisi de nübüvvettir. Nübüvvet, dinin esasıdır. Yüce Allah insanlara doğru yolu göstermek için din, dini tebliğ etmek için de peygamberler göndermiştir.¹⁰¹ Kur’ân, peygamberlik hâdisesini evrensel bir olgu olarak görmüştür.¹⁰² Hz. Peygamber’in (s.a.s.) bî’seti, bu mevzunun merkezini teşkil etmektedir. Yüce Allah, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) gönderiliş gayesini anlatırken şöyle buyurmuştur:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

“(Resûlüm!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik.”¹⁰³

Bütünyle Mekkî bir sûre olan Enbiyâ sûresinde geçen yukarıdaki âyet, şu mesajı vermektedir: Hz. Peygamber, toplumdaki haksızlıkları ortadan kaldırmak, sadece bir bölgeyi veya bir nesli değil, bütün insanları huzur ve sükûna kavuşturmak için barışı, yardımlaşmayı hâkim kılmak ve insanları kardeş yapmak için rahmet olarak bütün insanlara gönderilmiştir.¹⁰⁴

Bateyî, Mevlid’inin sonunda Hz. Peygamber’in (s.a.s.) âlemlere rahmet olarak gönderilişini şöyle ifade etmiştir:

Merheba ey rehmeten li’l-‘alemin
Merheba ente şefîu’l-muznîbîn¹⁰⁵

(Merhaba ey âlemlere rahmet olan
Merhaba ey günahkârlara şefaati Olan)

4.9. Şakku’l-Kamer

Mekke döneminde çeşitli eza ve işkencelere maruz kalan Müslümanlar, başta

99 Arâf 7/23.

100 Sadîni, *Bateyî*, s.178.

101 Görgün, Tahsin, “Nübüvvet: İnsanlığa Rahmet”, *İslamî Giriş (Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar)*, editör: Bünyamin Erul, (İstanbul: DİB Yayınları, 2006), s. 159.

102 Fazlurrahman, Ana Konularıyla Kur’ân, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996), s. 147.

103 Enbiya 21/107.

104 Şimşek, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012), III, 399.

105 Sadîni, *Bateyî*, s. 198.

Kur'an-ı Kerîm olmak üzere mucizelerle teselli bulmuşlardır. Müslümanların iş-kenceye maruz kaldığı bir dönemde Mekkeliler, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) mucize göstermesini istemişlerdir. Hz. Peygamber de Medine'ye hicret etmeden evvel nübüvvetinin hakikatine ve sözlerinin sadakatine delil olmak üzere ayın iki parçaya ayrılma mucizesini göstermiştir.¹⁰⁶ Hatta Enes b. Mâlik'ten gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber döneminde bu hâdise, iki defa vuku bulmuştur.¹⁰⁷

Kur'an-ı Kerîm, *şekku'l-kamer* mucizesini Kamer sûresinde şöyle zikretmiştir:
 اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَاَنْشَقَّ الْقَمَرُ “Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı.”¹⁰⁸

Bateyî, yukarıdaki âyetten iktibasta bulunarak Mevlid'inin son kısmında şöyle aktarmıştır:

Ehmeda çavê te ma zaxel beser
 Yek îşarata te îñşeqqel qamer¹⁰⁹

(Ey Ahmed! Gözünün bakışı şaşmadı
 Tek bir işaretinle ay ikiye ayrıldı.)

Sonuç

Hidayet kitabı olarak Hz. Muhammed'e (s.a.s.) vahyedilen Kur'an-ı Kerîm, tarih boyunca ilim ve irfana kaynaklık etmiştir. Medreselerde eğitim görmüş ve müderrislik yapmış olan âlim ve ârif Molla Hüseyin Bateyî de gerek yazdığı Mevlid'inde gerekse münacaat, naat ve kasidelerinde Kur'an-ı Kerîm'i birincil kaynak olarak almıştır.

İlk Kürtçe Mevlid yazarı olarak tarihe geçen Bateyî, çalışmalarında Kur'an'a giriş mahiyetinde temel bilgilere yer verdiği gibi 'Ulûmu'l-Kur'ândan bir kısmını ve Kur'ânda zikredilen bazı meseleleri ele almıştır. Bateyî, kaleme aldığı eserlerinde genellikle sade bir dil kullanmıştır. Kur'an kültürünü topluma mal etme gayesi güden Bateyî, Kur'an'a olan vukûfiyetini çalışmalarına yansıtmıştır.

Kaynakça

- Albayrak, Hâlis, *Tefsîr Usûlü*, (İstanbul: Şûle Yayınları, 2011).
 Beydavî, Nureddin Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1434/2013), I.
 Celali (Geçit), Molla Musa, *Feydu'l-Kadiri'l-Mubdi Şerhu'l-Mevlidi'l-Kurdi*, (İstanbul: İhvan Neşriyat, trs).
 Çetin, Abdurrahman, “Tilavet Secdesi”, *DİA*, XLI.
 _____, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerîm Tarihi*, (İstanbul: Dergâh Yay, 2. baskı, 2012).
 Çiçek, Halil, *Şark Medreselerinin Serencâmı*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2009).

106 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 27/105.

107 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 27/106.

108 Kamer 54/1.

109 Sadmî, *Bateyî*, s. 224.

- Draz, Muhammed Abdullah, *Kur'ân'a Giriş*, çev: Salih Akdemir, (Ankara: Kitâbiyât, 2000).
- Fazlurrahman, Ana Konularıyla Kur'ân, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996), s. 147
- Görgün, Tahsin, "Nübüvvet: İnsanlığa Rahmet", *İslam'a Giriş (Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar)*, editör: Bünyamin Erul, (İstanbul: DİB Yayınları, 2006).
- İbn 'Aşûr, Muhammed et-Tâhîr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, (Tûnus: Dâr Suhnûn, trs), I-XII.
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdulhak b. Çalib el-Endulusî, *el-Muharreru'l-Vecîz*, (Bejrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Baskı, 1428/2007), I-VI.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, thk: Mustafa Abdulvâhid, (Bejrût: Dâru'l-Ma'rife, 1403/1983), I-IV.
- İsfehânî, Râğîb, *el-Mufredât fî ğaribi'l-Kur'ân*, thk: Muhammed Seyyid Keylânî, (Bejrût: Dâru'l-Ma'rife, trs).
- Jiyan, Rênas *Melayê Bateyî*, (Diyarbakır: Belkî Yayınları, 2013).
- Karaman, Hayrettin, Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Ankara: DİB Yayınları, 2007), I-V.
- el-Mazharî, Muhammed Senâullah el-'Usmânî el-Hanefî, *Tefsîru'l-Mazharî*, (Lâhur: Mek-tebetu Reşîdiyye), I-VII.
- Okiç, M. Tayyib, *Tefsîr ve Hadis Usûlünün Bazı Meseleleri*, (İstanbul: Nûn Yayıncılık, 1995).
- Sadînî, M. Xalîd, *Mela Huseynê Bateyî: Jiyan, Berhem û Helbestên Wî*, (İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2013).
- Salih, Subhi, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Bejrût: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1988).
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, (Bejrût: Dâr İbn Hazm, 1429/2008), I.
- Şengül, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, (İzmir: Işık Yayınları, 1994), s. 26.
- Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012), I-V.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Ta'vîli Âyi'l-Kur'ân (Tefsîr)*, (Lübnan: Dâr İbn Hazm, 2002), I-XV.
- Topaloğlu, Bekir, "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, XV.
- Zeki Beg, Muhammed Emin, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, (İstanbul: Nûbihar Yayınları, Çev: Vahdettin İnce, Mehmet Dağ, Reşat Adak, Şükrü Aslan, 2013).
- Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (trs: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1412/1991), I-III.
- Zeydan, Abdulkereîm, *el-Medhal lidirâseti's-Şerîati'l-İslâmiyye*, (Bejrût: Muessesetu'r-Risâle, 1423/2002).